

חיים לנסקי בעירתו

מאת מלכה אלפר

אבי חיים, מאשתו, הילד (על רהיטי הבית) עברו לרשותו והנה הם בבית הוריו. בעיירת מולדתו, שהיא גם עירתו שלי.

נער צנום, שהרחיק כבן חמש בערך, נמוך קומה, בעל עיניים נוגות, אשר צער העולם נאגר בהן, ניבטו מתוך פניו הכחות, כאשר ראייתו לראשונה בביתם (ואני אז לא בהרבה גדולה ממנו בשנים) כאשר הציגו אביו ברו"ר סית לפנינו לפני השעור הראשון.

הילד עמד לפני אביו בדרך ארץ ואולי אף בשמץ של מורא וברגליים כושלות ניגש אלינו ובחוסר בטחון הושיט ידו, היחסים בין האב לבנו היו לא חמים ולא קרירים, אפשר לומר שמסר אותו לידי בני משפחתו שיטפלו הם בו, ואלו בני הכית החד"י הסו אליו בלבביות רבה ואפילו בחמימות יוצאת מן הכלל. לדודתו קרא בשמה „באשקה“ ואלו לסבתו קרא „מאמע“ כשם שקראו לה אביו ודודתו, הם דברו אתו יידיש ואביו — רוסיית.

ות„זיידע“, הסבא ר' שלמה שואב המים, היה סובב הולך כל היום על פני העיירה ועל שכמו האסל על דליו, היה יהודי ישר, יהודי כשר, מכובד על תושבי העיר; רבי שלמה קראו לו בפנותם אליו, את המים שהיה מספק לבתי העיר היה שואב מן המעיין שנבע לא רחוק מביתו ע"י הנחל, היו אלה מים לוח, מים שטעמם היה ערב מאד לשתיה בלתי רתוחים. אל המעיין שנמצא לרגלי הגבעה היה יורד עם דליות ריקים ואלו בעליה היה צועד ודליו מל"אים. נוהג היה ר' שלמה לפזם לעצ"ו קטעי תפלה תוך צעידה או קריאה בתהלים. בהורף בעטות היקום את מעטה השלג הלבן החורף מתחת רגלי הצועדים, אפשר היה לשמוע באש"מורת השלישית את חריקת צעדיו, אשר הדיחם הגיעו לאזנינו מבעד לחלונות הכפולים, בעברו על-יד הבית. זוכרת אנכי שיחה בין אחי ז"ל ואביו המנוח, כאשר סיפר אחי שבלכתו במוקר השכם להתפלל בבית המדרש עם המנין הראשון פגש בר' שלמה הלוחש לעצמו פרקי תהלים ושאלו:

— ר' שלמה, איזוהי הפעם? (הכ"ו ונה כמה פעמים הספיק הזקן לעבור על ספר התהלים) ותשובת הזקן היתה: השלישית! לא איש דברים היה הזקן, שתקן מטבעו, עובד עובד דה קשה פדי לפרנס בכבוד את מש"פחתו.

לא פעם הייתי מוצאת את חיים עומד על המפתח של הפרוודור, ממתין לסבו העובר מול הבית טעון האסל, מצטחק לקראתו בצחוקו הע"גום, אשר היה מעקם במקצת את פיו ואלו עיניו העגומות כבויות כמו שהיו.

מענינים היו היחסים בין אבי חיים, מרדכי יענקל, ובין אמו: יחס של כבוד אליו מצדה ואהבה ותשומה לב מצדו אליה. הנה הוא עומד בחוף, גרון בידו וחוטב עצים להבעירם על הכירים לשם בשול. חטב, סידרם לערמה, רחץ ידיו ופניו נכנס הביתה והנה השולחן ערוך לפניו: קערית הגונה המיצה של סלק צעיר על עליה, חצי דג מלוח מן החבית צלוי על הרמץ, הביתה אפויה על אש של קיסמים, כמר לחם שחור עגולה על השולחן, ותאיש, בעל ההשכלה, לפי מושגי הזמן ההוא, מתיישב ליד השולחן, אוכל בתיאבון ואומר לתל"מידיו — לאחי ז"ל ולי — המתכים לשעור, ברוסיית עם הצליל המאגפף האופייני אשר גרם לכנוי „עורב“ בפי הילדים: — הנה עבדתי ועמלתי במקצה, כעת אסעד את לבי ואיזו נעסוק בתורה.

תמונה כנ"ל ראיתי לא פעם, וחיים התהלך בדלת אמות של הביח ושרם דבר לא חמם את לבו עד כדי (כך) להעלות בת צחוק עליה על פניו; לא לסיפת הסבתה על ראשו כשהוא מתחכך על ידה ומחזיק בסיגרה הרחב אשר עטף את מתניה הרוות, צועד בעקבותיה בחדר המגורים או הפרוודור יורד אתה (סוף בעמוד 8)

בית קטן בנוי עץ עם גג רעמי עץ, נשען בהזיתו אל גבעה אשר בעצה העיירה, מאחוריו ומימינו חלקת אדמה, גנת ירק, המשתפעת לעבר הנחל, אשר זרם בקצה העיירה, מול הבית. בית המרחץ של הקהלה אשר עולה היה בלהבות מדי שנים מספר. הסיבה — לאלהים פתרוגים, ואלו המראה המתגלה מבעד לחלונות שמד"רזמו ומערבו של הבית שונה היה לגמרי: נחל משקשק ומעברו השני אפרים ירוקים בקיץ, בו רעו תושבי העיירה הנוצלים, שהם עובדי אדמה, את בהמות הכית: סוסים, פרות וחי"זרים.

דלת רחבה בנויה עץ שהשתיק מנוקן, לרחבה מפתו עץ גבוה מבחוץ וכפליים גבוה מכפנים, הובילה אל מסדרון-פלזש של הבית, מין מבוא בלתי מקורה אשר שימש כעין פרוודור, ומשם אל הבית פנימה, המחולק כאלו לשנים: 2 חדרים קטנים מרו"ר הטים, מבריקים בנקיונם, אשר רחי"ו שהם מילאו את כל תלל החדרים, על הלוננו הקטנים וילאות לבנים עם עציצי סרהים, ואלו החצי הראשון, עם הכניסה, מין מטבח גדול שתפס את מחציתו של הבית, אשר תנור אפיה — כבכל בתי העיירה, מחלק את המטבח לשנים: מלפנים כעין הדר אוכל אליו פונה פי תנור האפיה ומאחוריו הדרון ובו מטה"ספסל מת"פרק של עץ וחלוננו נשקף מערבה.

בבית זה, הנראה ערוב בתזיתו והמבריק בנקיונו בפנים, גרו הוריו הולקנים של חיים לנסקי, ר' שלמה שואב המים עם אשתו ובתו באשקה אשר הגיעה לפרקה, בבית זה ראיתי לראשונה את חיימקה, כפי שקראהו קרוביו ואף אנחנו הילדים, כאשר הוצג לפני אחי הכבוד ז"ל ולפני ע"י אביו, אשר עתיד היה להיות המורה שלנו לרוסיית ולצרפחית, אביו של חיים, מרדכי יענקל, הופיע אז בעיירת מולדתו על מנת לעסוק בהור"ראה ולפרנס את עצמו ובנו עד אשר — לפי דבריו — יוכל להמשיך לל"מוד; מוסמך הוא להוראה כ„דומאשני אוצ"סאל", מורה פרטי.

לא היה בית"ספר בלשון הרוסיית בימים ההם בעיירה, פרט לבית"הספר „הכפרי“ מיסודה של הכנסיה בו למדו ילדי הנוצרים שבעיירה והסביבה הק"רובה, והוא בית"הספר בן 3 שנות לימוד, על כן שמחו ה„בעלי"בתים" לבואו של מורה, היו אמנם בעיירה „חדרים" לדרגות שונות, תחל בדר"דקים וכלה ב„חור מתוקן" בו למדו תנ"ך, אגדה עם פירוש ביידיש, רא"שית השפה הרוסיית, קליגראפיה וכתב רוסי ואף חשבון ברוסיית. אביו של חיים היה מורה לדרגה יותר גבוהה ונתקבל ברצון כמורה.

בקיץ היינו, אחי ז"ל ואנסי, באים אל ביתו ללמוד ובחורף היה הוא בא אל ביתנו, במשך שנה וחצי ששה"ע בעיירה היינו חלמיו.

כפי שגונב לאזנינו, אזני הילדים, משיחות הורינו נסרד מרדכי יענקל,

חיים לנסקי בעירתו

(המשך מעמוד 7)

אליו. (על דברים אלה סחו המורים שהיו מבאי ביתנו). האם משום חי צוניותו שלא היתה מושכת ביותר, או משום שלא היה זריז במידה מספיקה כדי להתחמק כילדים אחרים — עליו ניתן יותר מעל כל תלמיד אחר זעמו של המנהל, והוא — שוחק.

ביה"ס החזיק מעמד במשך כל שנות הכיבוש. בראשית שנת 1918 כאשר התרוסס המשטר החמור של הכיבוש, הירשה באיכות השלטון האזרחי כבר יכול, הלבוש מדי קצין, לחדש במקצת את חיי החברה בעיירה: לפתוח את הספרייה, לארגן שיעורי ערב ללימוד תנ"ך והיסטוריה ישראלית, לקרוא לאסיפה ציונית, לייסד תנועת נוער וכדומה.

באחד הימים האלה באה אלינו הבית מה באשקה, דודתו של חיים, ופנתה אלי במלים אלו:

— באחי לבקשך שתלמדי את חיים קה עברית. אביו מרדכי יענקל לימדך רוסיית, וגם עשי זאת, למדיהו עברית כי השקה גפשו לדעת. לשכור לו מורה בשכר אין ידי משגת. לכשיגדל חיים'קה ויהיה לאיש ישלם לך כגמול לך.

לא סירבתי. התחלתי ללמדו לשה וספרות, ואמנם שקידתו היתה להפליא. כבוד סוד היה בולע כל מה ששמע. כל ספר בעברית שניתן לידו, היה בולעו תוך זמן קצר. היכן לכש את ידיעתו בעברית עד היפגשו אחי — לא אדע בדיוק. משערת אני שביקר ב"חדר" ורצונו העז לדעת הוא אשר הצעירו קדימה.

שתקן, סגור, מדבר בקול גמור, כמ"עט בלתי נשמע, מצטחק לפעמים. אבל אותה בת הצחוק הזכורה לי מימי ילדותי, אלא שנוסף לה שמץ של סרקזם.

הפליא את כולנו הנער בהושו המ"יחד ללשון העברית. כתב ברצון בתמ"ציתות מרוכות שהקיפה את הנושא. נחמלאתי דרך"ארץ כלפיו על מבנה המשפט, על המלה הנכונה במקומה הנכון ובגרותו המחשבתית. לא פעם השארתי את עבודתו בכתב ליוס"יר מיים בידי, על מנת להראותה למבוגרים ממני שנים עליו עלי בידיעתם את הלשון. וכולנו התפלאנו לו. כמנהג כל "מורה" צעיר (ואני אז רחוקה מלהיות מורה מוסמכת) מתעורר לרגעים הרצון "לתקן" את הנוסח, אבל מיד הרגשת כי שלו עולה על שלך, כי אין להחליף ואין להשמיט אף תג ממה שהוא כתב. וכאשר שיבחת אותו — כאילו לא עשה הדבר רושם עליו, אף ניד עפעף.

השנים 1918-19 היו שנים סוערות אצל לנו בסביבתנו בכלל ובעיירתנו בפרט: פעילות ציונית ולעומתה הידש "בונד" את פעילותו הוא. נוסדה תנועת נוער, לא אזכור את חיים בין אלה. נחקיימו אסיפות"עם, ויכוחים נוקבים בבית המדרש על הנושא: מי איזה זרם בעיירה יהיה החולש על כספי ה"ג'וינט" אשר התחיל בימים ההם בתמיכתו ליהודים, הציונים או ה"בונד"?

באסיפות אלו לקחו חלק מבוגרים ונוער מגילים שונים הן כמאוינים והן כמתווכחים, אבל את חיים לא אזכור בין אלה.

בסתיו 1919 נודתי מביתי הייתי חוזרת בימי הקיץ בחופש מלימודים. סיפרו בעיירה כי אביו של חיים לימד באוניברסיטה ברוסיה, וחיים, מה? על זאת יספרו בודאי אלה אשר פגשו אותו בימים ההם מחוץ לדאראצ'ין בלבטין ינדווייה.

כפעם האחרונה ראיתיו מקרוב בקיץ 1923 (אם לא יטעני זכרונתי). היו ימי החופש מלימודים ואני בבית חודי ואתי יחד גם אחי ז"ל. באחד הימים סר אלינו חיים לקחת ברכת הפרידה מאתנו, ביחוד מאחי, אתו היה נוהג לשוחח ביתר חופש מאשר אתי. אותו חיים כפי שנחרת בזכרוני מימי ילדותו ומהפגישות הבאות:

— הולך אני אל אבא, אעבור אליו ללא היתר כניסה. אבא יושב בבאקא, בקאוקאז, עובד כמהנדס מכרות, אז לי אצליה גם אני ללמוד שם. אומר רים, שם ישנן אפשרויות עצומות לרוץ צים לרכוש השכלה.

ומספר הוא שיוצא לדרך ללא מט"ען, הואיל "ויגנוב" את הגבול, אבל את הכינוי אשר השאיר אביו יקח אתו כיחד עם הליפת לבנים.

זהלך. כעבור זמר מה נתקבלה ידיעה, כי נעצר בגבול עליידי הרוסים, ישב במעצר עד אשר נמצא אביו אשר אספו לביתו.

בשנת 1925 עליתי ארצה, לא שמעתי עליו אלא בראשית שנות השלושים כאשר הודמנתי עוד הפעם בבית חודי. אז סיפרה דודתו כי קיבלה מכתב ממנו בו הוא מודיע לה בשמחה שהוא כותב שירים ימפרסם אותם והגהו שולח לה שני אפסים מחוברת משיריה, אחת מיועדת לה, לדודה, והשניה למשפחתנו. יודע הוא כי קשה יהיה לה להבין, מספרת היא, ועל כן הוא מיעץ לה לפנות אל משהו ממשי פחהו ויתרגמו ויסבירו לה.

עד ספטמבר 1933, יום צאתי את דאראצ'ין, לא הגיעו החוברות. בשווי ארצה הופיע אז, ב"1939, אוסף שיריו בהוצאת "דבר".

והנה לפני אוסף השירים הגדול המפעים — דרישת השלום מבן"עיי רתי ותלמידי "מעבר נחר הליתי"!
מזכה אלפר

לגנת הירק, בה היתה באביב מחקינה אותה לקראת זריעת ירקות לשימוש ביתי והעודף למכירה. בשליחות אמי הייתי בקיץ באה אל סבתו לקנות מבכורי הירקות (למדנו אצל מרדכי יענקל אה"צ, משום שאחי ז"ל למד בשעות הבוקר "הלמוד" אצל רבי מיוחד שהזמן ע"י אבי המנוח בש"תוף עם עוד מספר בעל"בתיים) ור"איתי את חיימקה מתהלך בעקבותיה בשבילי גנת הירק. לא אזכור אף פעם שינופו בילד.

זכורני יום קיץ מתים ההם בש"עות אה"צ. השמים התקדרו ועננים כבדים נמוכים כיסו את האופק. וא"ויר היה טעון השמל ומחנק. הדי רעמים מתקרבים נשמעו. הגענו לש"עור, המורה מציע לנו לצאת לפרוץ דוד לבפתח להסתכל בסופה המתפ"רצת.

אחו המורה בידי בנו הקטן ובידי, כי צעירה אני מאחי (בלי רצון הלכתי אחרינו, כי פחדתי) וארבעתנו קרבונו למפתן שהיה מכפנים גבוה מאד, כי רצפה המסדרון היתה נמוכה בהרבה מהרחוב. אך עמדנו והברק הבריק וסגור אותנו ומיד אחריו רעם מחריש אזנים ונדמה היה כי מוסי"דו, עולם מתמוטטים. זה החריד אר"חנו, הילדים, עד כדי כך שנרתענו תוך צעקה אחרנית. בעוד שהמורה סרץ בצחוק מקרב לב, ביחוד גבהל חיימקה, תפסו אביו ועל ורועותיו הכניסו למטבח, העמידו על כסא והתחיל לפייסו ולהרגיעו. הילד עמד כמאובן מרוב חרדה. אז הוריד האב את כנורו שהיה תלוי על הקיר ובפ"נוהו אלינו אמר: — אוחב אני לש"סוך נפשי בניגונה לפעמים, ותוך כדי כך התחיל פורט באצבעותיו על נימי הכנור שהשמיעו צלילים משונים ומצחיקים. לא אשכח את כת הצחוק שהופיעה על שפתיו ההורות של חיימקה, היא לא השתפכה על פניו, אותה בת הצחוק אשר גם במצבים רגילים העוותה רק את שפתיו, ועיניו — צער העולם בהן.

בחורף היה המורה בא לשיעור אלינו הביתה, בשעות הפנאי לאחר השיעור אצלנו, אם זה היה האחרון באותו היום, היה נוהג להישאר (אצלנו) ול"גלגל שיחה עם אבי המנוח, לעיין בעתון הרוסי או לספל בכל מיני מכ"שירים או אבזורים אשר נזרמנו ל"די, נוהג היה לפרקס ומנסה לצרפם שוב — ללא הצלחה. שאיפתי — היה אומר — היא ללמוד הנדסת מכונות... אביו עזב את דאראצ'ין וחיים נשאר בבית חודי הזקנים, באו מורים אחרים לעיירתנו, הזכרונות על מרדכי יענקל בנינוי "העורב" גישטשו, חלפו שנים, והנה מלהמת העולם הראשונה, הצבא הרוסי נסוג ואנו תחת שלטון הגרמנים. הימים ימי סתיו שנת 1915, על אף השמחה שהתפטרו מפחד הקר"זקים וקבלת הפנים החמה שערכו חושבי העיירה ל"גרמנים הטובים", הסתגרה העיירה ודואגת ליום המתר: שבתה המלאכה, החנויות עומדות ר"קות, האכלים אסור להם לצאת מת"חומי הכפר, השלטונות רושמים את מלאי הגרגרים ותוצלת הכפר.

רבים מבין אכרי הסביבה, אשר היו כלי רכב ברשותם נעו בשעתו מז"רחא לפני הצבא הנסוג או בעקבותיו ואלה שנשארו בכפרם אינם מגיעים העירה, החורף מטשמש ובא, שדות נרחבים של תפוחי אדמה נטושים מב"עליהם משתרעים בסביבה. פשטו יהודי העיירה בשדות לחפור כמו ידיהם את תפ"א מן האדמה לחכך מלאי לח"רף כל עוד עומדים ימי שמש. בין אלה שיצאו לשדות היו חיים'קה עם דודתו באשקה, והוא אז רק כבן עשר, גם הזקן ר' שלמה הלך ימים מספר, אבל גבר עליו להצט של הבת והנכד שיישאר בבית והם ידאגו למלאי "מס"פר פעמים ביום נראה היה חיימקה חוזר מן השדה ונושא על גבו הצעיר בשק את המיצרף היקר ומשקלו למע"לה מכוחו של נער בגיל זה. וכך יום אחר יום עד בוא גשם הסתיו המטריד.

שלטונות הכיבוש הכריזו על גיוס פועלים לתיקון הורכים והכבישים, השכר — לחם, קפה לשתייה ופניגים מיספר, בין המתנייצבים בוקר בוקר בשוק, במרכז העיירה מול ביתנו, גם הדודה באשקה וחיים'קה, ראשו עטוף צעיפים ישנים להגן מפני הקור, על רגליו נעליים לא לפי מידתה, מהן מבצבצים סמרטוטים שונים שבאו לה"נן מפני הקור ולמלא את החלל הריק בין הנעל והרגל.

בראשית שנת 1916 פתחו שלטונות הכיבוש ביח"ספר לגילאים 6-14 אשר חויבו לבקר בו וללמוד גרמנית, המ"נהל — גרמני במדי קצין אשר הנ"היג מיד את המשמעת הפרוסית. ספ"רים מספקים השלטונות, תכנם — ספ"ריוסיות גרמנית, המורים תושבי המ"קום חייבים למלא בקפדנות את ההר"ראות, לימודי היהדות מותר לתלמידים ללמוד ולמורים להזורה רק בשעות אה"צ.

על כל עברה קלה של תלמיד — עונש, בין המבקרים בבית הספר גם חיים, חיור, צנום עם גוון פנים של ילד שאינו אוכל לשובע היה בא יום יום לביה"ס, בעל כשרונות היה, אבל משום מה לא נשא חן בעיני הקצין, אשר היה מתאנה בכל מיני תואגות